

Türk Sözlü Kültür Geleneğinde Ayrıntılar-I

“Beş Silah”* (Beş Sayısı)

Metin ARIKAN**

Kazak anlatmaları arasında olduğu gibi başka Türk topluluklarının ve bazı diğer milletlerin sözlü anlatmalarında dikkatimizi çeken bir husus; kahramanın sefere çıkarken genellikle “beş silahı”¹ kuşanmasıdır. Bu denememizde kahramanların kuşandıkları silahların türlerinden ziyade bu silahların neden “beş” tane olduğu üzerinde duracağız ve kendimize göre yorumlamaya çalışacağız.

Anlatmalarda kahramanın herhangi bir sebeple sefere çıkarken kendisine bir at seçip atını sefere hazırladıktan sonra (karanlıkta, güneş ışığı değmeden tutarak, özenle yemine suyuna dikkat ederek) savaş silahlarını kuşandığını (genellikle 5 adet), silahlar ve savaş taktikleri hakkında bir akrabasından, ailesinin bir yakınından çeşitli tavsiyeler aldıktan sonra sefere çıktığını görmekteyiz. Kazak Köroğlu anlatmalarında dayı veya seyis olarak gördüğümüz Babalı, Alpamış (Kazak eş metni) Kultay, Koblandı Batır destanında seyis Estemis ve Er Targın’da Sıpira Jırav bu rolü üstlenmişlerdir. Aslında bu yönüyle kahraman, şamanlığa, erginlenmeye hazırlanan aday gibidir.²

Köroğlu’nun Esenjolov Ergali tarafından derlenen Kazak eş metninde kahramanın beş silah kuşanması şöyle karşımıza çıkmaktadır:

“Köroğlu’nu mezarda yakalayıp eve getiren dayısı bir gün ava çıkar. Dağ başında 41 adamı görür ve onlardan korkup geri döner. Köroğlu’nu onların üstüne gönderir. Köroğlu da ;

“Bozoğlan dayım,

Şu silahlar hakkında her şeyi anlat”

* Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, 1. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı Bildiri Kitabı, TİKA Lazer Ofset Matb., C. I, Ankara 2007, s. 147-151. (Editörler: Fikret Türkmen-Gürer Gülseven)

** Yrd. Doç. Dr., Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü.

¹ Türkler arasında beş silahın ilk kullanımına proto Türkler olarak kabul edilen Çularda rastlıyoruz. Beş silahı icat ettiğine inanılan Ch’ih-yo adında bir savaş tanrısı olan Çuların tarih sahnesine çıkışları ise tarihî kaynaklarda MÖ. 1059-249 olarak gösterilmektedir. Emel Esin’in belirttiğine göre; “**beş silahı** ve zırhları icat ettiği rivayet edilen Çin’li olmayan, olasılıkla Çin’in Kuzey yönündeki iç Asyalı boylara bağlı alp ve savaş tanrısı Ch’ih-yo ile sihirli kılıç K’un-wu destanları, kılıç şeklindeki bir savaş tanrısına ibadet geleneği, ant içme töreni hep “Batılı” ve Kuzeyli”, Çinli olmayan göçebelerden geçmişti. Belki değişik ırklardan olmakla beraber, iç Asyalı göçebeler aynı kültüre bağlıydı. Nitekim Çin tarihlerinde, Çu devleti kurucusu Wu ile ilgili olarak geçen khyen-lıo (Hsiung-nu döneminde keng-lou/ching-lu) kelimesi ile Herotodos’un Akinakes şeklinde yansıttığı iki ayrı adın ikisi de kılıç şeklindeki bir savaş tanrısının simgesiydiler.” Bk. Emel Esin; Türk Kozmolojisine Giriş, Kabcacı Yayınevi, İstanbul 2001.s. 19.

² Bu konu üzerinde daha önceki bir makalemizde durulmuştur. Bk. Metin Arıkan; “Kahramanın Dönüşümü, Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı, Kanyılmaz Mat., İzmir 2005, s. 55-63.

der ve bunun üzerine dayısı da şöyle der :

“Şu yay miras kalmıştır,
Rüstem ile Dastan’dan.
İbrahim ile Halil’den,
Kalmıştı mızrağı.

.....

Atan eski yiğit Davut,
Sana bırakmıştır,
Zırh ile kılıcı.

.....

Beş silahı kuşanıp,
Zırhı da aldı giyinip,
Gitmeye kararlı idi
Sayısız düşman olsa da
Sıkıştırıp kuşatayım deyip.” (616-635)³

Aynı şekilde Kazak Kubikul destanında da;

“İzin verdi yola çıkmasına,
Çokça verdi silahı da.
Sağlam bir zırh giydirdi,
Yayını da bağlatıp.
Yiğit silahı “beş silah”
Beşiyle de onu donattı.

Beş silahını kuşanır,
Sağlam zırhını da giyer.

“Ya Allah!” deyip atına biner,”(1356-1364)⁴

³ Kazak Köroğlu Anlatmaları, TDK “Türk Dünyası Destanlarının Tespiti, Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Yayınlanması Projesi”, Yayına Hazırlayan: Dr. Metin Arıkan (Yayın Aşamasında)

⁴ Metin Arıkan; Kazak Destanları II (Kubikul-Dotan Batır-Kulamergen Joyamergen-Karabek Batır) TDK, Ankara 2007, s. 101.

Kazak anlatmalarından sonra Kırgızların ünlü destanı Manas'ta da beş silah, âdeti belirtilmemekle birlikte, şöyle kullanılmaktadır:

“.....
Mızraklarını doğrultup,
İki üzengi birbirine dolanıp,
Mızraklardan sağ kurtulunca,
Albarıs kılıçlarını çekip,
İleri-geri çekişip,
Yenemeyip birbirlerini,
Halsiz düşüp kalmışlar,
Aybaltalarını bellerinden çekip,
Başlara sallayıp,
Bu şekilde de yenişemeyince,
Savurup gürzlerini almışlar,
Var güçleriyle dövüşüp,
Yayları ellerine almışlar,
Kartal tüylü boz okları,
Gerip yuvasına koymuşlar,
Birbirinden uzaklaşıp,
Birbiriyle atışmışlar..”

Kazak destanlarında yiğitlerin savaşa hazırlanırken daima beş silah kuşanmaları bazı bilim adamlarının da ilgisini çekmiş ve bunların kendilerine mahsus, birbirlerinin yerine geçemeyecek fonksiyonlarının olmasından dolayı her zaman sayılarının “beş” olduğunu ve bunların; 1. Yay 2) Kılıç 3) Mızrak 4) Aybalta 5) Gürzden oluştuğunu öne sürmüşler; fonksiyonlarını da şu şekilde açıklamışlardır: Atmak (Ok), Kesmek(Kılıç), (Sokmak) Mızrak, Savurmak (Aybalta), İndirmek (Gürz).⁵

Bu silahların kullanılma sırasının da rakiplerin birbirleriyle pozisyonlarına bağlı olduğunu; rakipler birbirlerinden uzakta iseler ilk önce ok ve yayların kullanıldığını; daha sonra diğerlerinin sırasıyla kullanıldığını belirtmiş olsalar da biz yukarıda verdiğimiz örneklerde bunlara rastlayamadık. Silahlar genellikle beş tanedir; ama bunların kullanılış sırası her zaman aynı değildir ve bazen bunların türleri de değişmektedir. Biraz sonra özetini

⁵ K. Ahmetjanov; “Er Karuvı-Bes Karuv”, Ata Saltındı Ayala (Yayına Haz: Navrızbay Akbayev), Ana Tili Mat., Alışmatı 1998, s. 39-45.

vereceğimiz “Beş Silahlı Prens” adlı Budist hikâyede de, yani; bir başka kültürde de beş silahın kullanılmış olması ve silah çeşitlerinin farklı oluşu destanlarda her zaman beş silahın kullanılmasının başka bir sebebi olabileceği düşüncesini aklımıza getirdi. Şimdi isterseniz bilinen çocuk öykülerinin ilk örneklerinden biri olarak kabul edilen Budist hikâyemizi kısaca özetleyelim:

Dünyaca tanınmış bir hocadan silah eğitimi alan prens başarısının simgesi olan beş silahı aldıktan sonra babasının memleketine doğru yola çıkar. Yol üzerinde ormana girmemesi için orman sınırında bulunan halk tarafından uyarılır. Çünkü ormanda çok büyük bir dev vardır. Prens kendisine çok güvenmektedir ve söylenenleri kulak arkası yaparak ormana korkusuzca girer ve beklenen de çok gecikmeden olur. Prens karşısına yapışkan tüylü koskoca bir dev çıkar. Prens önce zehre bulanmış okunu çıkarıp deve atar. Oklar devin tüylerine yapışıp kalır. Daha sonra kılıçla saldırır. Sonra da mızrakla ve sopayla hücum eder. Ama deve hiçbir şey olmadığını görünce önce elleriyle, daha sonra ayaklarıyla ve en sonunda da başıyla saldırır. Dev hiçbir şey olmamış gibi yerinde durmaktadır; ama Prens de hiçbir şey yapamamasına ve devin elinde çaresiz kalmasına rağmen hiç korku yoktur. Buna şaşıran dev, onu yemeden önce içindeki şüphesini gidermek için “neden kendisinden korkmadığını” sorar. O zaman Prens şöyle cevap verir: “Neden korkacağım? Yaşam da ölüm mutlak bir şeydir. Dahası karnımda silah olarak bir şimşek var. Beni yesen de o silahı hazmedemezsin. İçini dilimlere, parçalara ayıracak ve öldürecek seni. O zaman ikimiz de yok olacağız. Bu yüzden korkmuyorum” der. Bunu üzerine dev onu bırakır. Bu prens aslında geleceğin Buda’sıdır. Buda daha sonra ona öğretiyi sunar ve hükmü altına alır. Benliğinden vazgeçirip ormanda bağışları kabul eden bir ruha dönüştürür. Joseph Campbell, prensin içindeki şimşeğin “Bilgi Silahı”⁶ olduğunu ve bu hikâyenin “sadece deneysel, bedensel karakterine güvenen ya da bundan gururlanan kişinin her zaman hazırlıksız oluşunu gösterdiğini iddia etmektedir.”⁷

Yukarıda verdiğimiz örneklerin hemen hepsinde “beş silah” söz konusudur ama; silahın çeşitleri hemen hepsinde farklıdır. Öyleyse önemli olan silahların çeşidi değil, silahın sayısıdır ve hatta diyebiliriz ki, sadece beş sayıdır. Beş sayısının sembolik anlamının ardındaki gerçek üzerinde düşünürken “Ne dışsal dünyanın nesnelere, ne de insanî eylemler,

⁶ Joseph Campbell; Kahramanın Sonsuz Yolculuğu, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000, s. 102-105

⁷ Joseph Campbell ayrıca Dr. Coomaraswamy’nin bu hikâye ile ilgili şu görüşlerine de eserinde yer vermektedir: “Bu hikâyede ‘estetik deneyimin (beş nokta beş duyuya karşılık gelmektedir) kıvrımlarına karışabilen; fakat kendine has bir ahlakî üstünlükle kendini kurtarmayı; hatta başkalarını serbest bırakmayı başarabilen bir kahramanla karşı karşıyayız. Dr. Coomaraswamy; Journal of American Folklore, S. 57, s. 129, 1994. (Joseph Campbell, age, s. 105.)

kelimenin tam anlamıyla özerk, kendine ait herhangi bir değere sahip değildirler, nesnelere ya da eylemler onları aşan bir gerçekliğe şu veya bu şekilde katılmak suretiyle değer kazanmakta ve böylece gerçek olmaktadır”⁸ ifadesini göz ardı etmememiz gerektiği kanaatindeyiz. Beş sayısına tarih boyunca yüklenen sembolik anlamları burada sıralamak niyetinde değilim; bunlardan sadece bizim konumuzla ilgili olabilecekler üzerinde duracağım:

“Çin kültüründe beş kozmolojik sayı_yani dört yön ve merkez evrensel bir tasnifin ve benzeştirmenin (mikrokozmos ile makrokosmos arasında) kusursuz bir örneğini oluşturur. Dünyanın düzenlenmesi ve insanî kurumların oluşturulması kozmogoniyle eş değerdir. Hükümdar kötülük güçlerini dört ufka sürüp bir merkeze yerleştğinde ve toplumun örgütlenmesi tamamlandığında dünya yaratılmış olur.”⁹

Buna benzer bir örneğe Buda'nın doğumu olarak anlatılan efsanelerin birinde de rastlıyoruz: “...Doğduğu yerde mucize eseri oluşan büyük nilüfer çiçeği üzerinde otururken, iki Naga kralı bir kez daha onu yıkayıp temizlerler. Sonra o kalkar, dört yöne ayrı ayrı yedi adım atarak” hastalık ve ölümü yeneceğini” korkusuz bir aslan gibi kükreyerek açıklar.”¹⁰

Çin kültürü ve Budist kültürden örnekler verdikten sonra bizim için asıl önemli olan Türk kültüründe de buna benzer bir durumla karşılaşılıyor mu diye düşündüğümüzde; Türklerin ilk yazılı şaheseri olarak kabul edilen “Orhun Abideleri” aklımıza gelir ve orada pek çok örnek karşımıza çıkar:

“Doğuda Şantung ovasına kadar ordu sevk ettim, denize ulaşmama az kaldı. Güneyde Dokuz Ersine kadar ordu sevk ettim, Tibete ulaşmama az kaldı. Batıda inci nehrini geçerek Demir Kapıya kadar ordu sevk ettim. Bunca yere kadar yürüttüm. Ötüken ormanından daha iyisi yokmuş. İl tutacak yer Ötüken ormanı imiş.”(Kül Tigin Abidesi –Güney Yüzü) “Doğuda gün doğusuna, güneyde gün ortasına, batıda gün batısına, kuzeyde gece ortasına kadar, onun içindeki millet hep bana tâbidir. Bunca milleti hep düzene soktum. O şimdi kötü değildir. Türk Kağanı Ötüken ormanında otursa ilde sıkıntı yoktur” (Kül Tigin Abidesi – Güney Yüzü) “Dört taraf hep düşman imiş. Ordu sevk ederek dört taraftaki milleti hep almış, hep tâbi kılmış” (Bilge Kağan-Doğu Yüzü)¹¹

Bu üç örneği iyi bir şekilde analiz etmek için arkaik toplum kültüründe “..bizleri çevreleyen dünyanın, insanın mevcudiyet ve etkisinin hissedildiği dünyanın, tırmanılan dağların, meskun ve işlenmiş bölgelerin, üzerinde yolculuk yapılan nehirlerin, kentlerin

⁸ Mircae Eliade; Ebedî Dönüş Mitosu (Çev: Ümit Altuğ), İmge Kitabevi, İstanbul, 1994, s. 18. (Eliade'ye göre, arkaik inanışta gerçeklik; güç, etkenlik ve süre olarak tezahür etmektedir ve bunun gibi George Dumezil'in üçlü fonksiyonunu; kutsallık, güç, üretkenlik, hatırlamakta da fayda var.)

⁹ Mircae Eliade; Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 2, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000, s. 23.

¹⁰ Korhan Kaya; Buddhistlerin Kutsal Kitapları, İmge Kitabevi, Ankara 1999, s.15.

¹¹ Muharrem Ergin; Orhun Abideleri, Boğaziçi Yayınları, 21. Baskı İstanbul, s. 3, 5, 33.

tapınakların_bütün bunların ister bir plan, ister biçim ya da isterse salt ve yalın daha yüksek bir kozmik düzeyde var olan bir ikiz olarak kavransın birer dünya dışı arketipi” olduğunu ve o dönem insanların “..sürekli olarak örnek modelleri tekrarlamasının ve taklit etmesinin sebebinin yaptıkları eylemlerin tanrılar tarafından yaratılmış (vahiy edilmiş) veya doğa üstü varlıklar ya da mitsel kahramanlar tarafından düzenlenmiş olduğuna, dolayısıyla bunların insanüstü ve “aşkın” bir kökene sahip olduklarını”¹² düşünmelerini, unutmamak gerekir.

Hem Çin hükümdarlarının dört yöne kötülükleri kovarak merkeze yerleşmesi hem, Budist hikâyedeki Buda'nın merkezden hareket ederek dört yöne 7'şer adım atarak ölüm ve hastalığı yeneceğini haykırması ve hem de Orhun Abidelerinde belirtildiği gibi Kağan'ın dört tarafa sefer düzenleyip Ötüken'e yerleşerek ilini, töresini düzenlemesi bir nevi kozmogoninin tekerrürüdür; yani Tanrılar tarafından yapılan eylemin insanlar tarafından taklit edilmesidir. Ötüken için Sencer Divitçioğlu şöyle demektedir: “ Türk il yaygın karesinin köşegenlerinin kesiştiği yerde bulunan Ötüken ormanlı dağı beşinci sayal noktayı oluşturur. Bu nokta; Türk budunun adı sanı yitirilmesin, budunu daim budun olsun diye Tengri'nin kağanları tepesinden tutup kaldırdığı ve Türk toplumunun üstüne oturduğu yerdir....Burada bun(kaos) defedilir, burada acunsal kurulur. İşte bundan dolayıdır ki Ötüken acun uzamlıdır; yani Türklerin axis mundisidir.”¹³

Beş'in dört yön ve merkez olarak algılanmasına, Aztek hacında, Kızıl Amerika Kızılderililerinde; “4 ana yönün ortasında olduğu kabul edilen bu fikir daha sonra daha sonra pek çok Avrupa ve Asya kaynaklı ortasıyla birlikte haç kavramı olarak ortaya çıkmıştır” Mayalar'da da rastlanmaktadır.¹⁴ Ayrıca; Aztekler tapınaklarının tepesini beşinci sayal nokta kabul ederlerdi.¹⁵

Beş'i başka bir açıdan da inceleyelim:

Pisagorcular, evrendeki sayıları iki kategoriye bölecek kadar ileri gitmiş ve tek sayıları sağ tarafta ve eril, çift sayıları ise sol tarafta ve dişil olarak kabul etmişlerdi. Eril 3 ve dişil 2'nin bölünmez bileşimi olarak 5, saf matematiksel nedenlerle, erkek ve kadının birliğini ifade eden uygun bir sayıdır denilmektedir.¹⁶ Bu da bir nevi sembolik olarak yaratılışın, kozmogoninin temsilidir. Bir inceleme eserinde de “Bir yin (yönü), bir yang (yönü), Tao işte budur. Yang ve yin'in birbirinin yerini alması sonucunda evrenin kesintisiz dönüşümü sağlanmaktadır. ..Tao ise; gök ile yerin kökeni, on bir varlığın anasıdır ve kozmogoninin

¹² Mircae Eliade; Ebedi Dönüş..., s. 7-19.

¹³ Sencer Divitçioğlu; Orta-Asya Türk İmparatorluğu VI-VIII. Yüzyıllar, İmge Kitabevi, Ankara 2005, s. 103.

¹⁴ Annemarie Schimmel; Sayıların Gizemi, Kabcacı Yayınevi, İstanbul 1998, s. 125,127.

¹⁵ Sencer Divitçioğlu; age, s. 106.

¹⁶ Annemarie Schimmel; age, 22,118, 119.

başlangıcını temsil eder.¹⁷ Ayrıca burada söylenenleri doğrular nitelikteki şu fikri de; “Çin de olduğu gibi Hindistan’da da beş kozmolojik unsur vardır ve kozmos ve bütün yaratıklar bu bileşimlerin yaratımlarıdır”¹⁸ burada hemen buna ilave edelim.

Sonuç olarak beşin, hem kozmolojik sayı olarak, hem de kozmolojik unsur olarak incelenmesi sonucunda kozmogoninin başlangıcını sembolik olarak temsil ettiğini söylemek mümkündür. Bir başka şekilde söyleyecek olursak; beş sayısının sembolik olarak; yeryüzünün yaratılışının, kaostan kozmosa geçişin tekrar edilmesini, sözlü anlatmalarda bizlere hatırlatan pek çok simgeden, motiften (kahramanın olağanüstü doğumu, çabuk büyümesi, olağanüstü gücü vb.) sadece birisi olduğunu söyleyebiliriz.

¹⁷ Bk. Mircea Eliade; age, s.26, 28.

¹⁸ Annemarie Schimmel; age, s 126.